

שני רודפין ומציל אחד

את מי ראוי לחקדים ולהציל: את הרודף אחר הריגת הנפש או את הרודף אחר נערה המאורסה?

פושט השפת אמת וקובע: בוודאי חובה להציל את הרודף אחר הנפש! זאת מפני שעלינו להעמיד את השאלה במבחן התוצאה של כל אחת מההצלות ולראות באיזה מהם יש את הנזק המינימלי ביותר מכל הבחינות. ומשכך, מחשב השפת אמת: אם יצילו את הרודף אחר הנערה ואילו הרודף אחר הנפש יבצע את זממו, נמצא שבסיכומו של דבר יש לנו שתי נפשות אבודות (נפש הרודף אחר הנערה ונפש הנרצח) וכן מעשה עבירה (של רציחה). אולם אם יצילו את הרודף אחר הנפש יהיה לנו רק נפש אחת אבודה (נפש הרודף אחר הנפש) וכן מעשה עבירה (אונס הנערה). ברור אם כן שעדיפה תוצאה בה רק נפש אחת תמות ולא שתי נפשות. לכן על הרואה להקדים ולהציל את הרודף אחר הנפש.

את דבריו חותם השפת אמת בסיומת נדירה ביותר: "ואף דיש לדחות - האמת נראה כן ברור". השפת אמת סותם ואינו מפרש מה 'יש לדחות' בדבריו האמורים, ואף אינו מוסיף ומסביר מדוע עם כל זאת 'האמת נראה כן ברור'.

קושיית רבה של מוסקבה

ברשימותיו של הגאון רבי צבי פסח פראנק, רבה של ירושלים, אשר לימים נקבצו אל תוך הספר 'הר צבי על התורה',

כתב רבינו כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת זיע"א (יומא פכ):

"אכן יש לחקור ברואה אחד רודף אחר חבירו להרגו ואחד רודף אחר נערה המאורסה, למי יציל. ונראה דיציל את הנפש. והטעם, דכשיציל את הנפש יהיה רק נפש אחת אבודה - נפש הרודף, ועבירה נעשית על ידי זה הבוועל. אבל כשיציל הנערה, יהיה שני נפשות אבודות - הנרצח והבוועל, ויהיה גם כן עבירה של הריגה. ואף דיש לדחות - האמת נראה כן ברור".

השפת אמת דורש וחוקר: כיצד ינהג אדם הרואה שני רודפים אותם הוא חייב לעצור ולמנוע מהם מלהפיק את זממם, האחד רודף אחר חבירו להורגו נפש והשני רודף אחר נערה המאורסה. אלא שאותו אדם הרואה את שני הרודפים אינו יכול להציל את שניהם: למי עליו לתת זכות קדימה בהצלה; האם יהרוג את הרודף אחר הנפש או את הרודף אחר הנערה.

אגב, בספר 'שפת אמת' על הש"ס, כמעט ולא מצוי השימוש במונח 'חקירה', במשמעותה הישבתית, כי אם זו ועוד אחרת (כמסתמסוה). השימוש הרווח אצל השפת אמת להצעת ספיקות כגון אלו בא בהטיות של השורש ספק. זו אם כן 'חקירה' נדירה ממשנתו של השפת אמת!

לסטין באין עליו, שהוא חייב להצילו, תלמוד לומר לא תעמד על דם רעך. אין הכי נמי. ואלא ניתן להצילו בנפשו מנלן, אתיא בקל וחומר מנערה המאורסה, מה נערה המאורסה, שלא בא אלא לפוגמה, אמרה תורה ניתן להצילה בנפשו, ורודף אחר חבירו להרגו, על אחת כמה וכמה. וכי עונשין מן הדין. דבי רבי תנא, הקישא הוא, 'כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש', וכי מה למדנו מרצח, מעתה, הרי זה בא ללמד ונמצא למד, מקיש רוצח לנערה המאורסה, מה נערה המאורסה ניתן להצילה בנפשו אף רוצח ניתן להצילו בנפשו. ונערה מאורסה גופה מנלן, כדתנא דבי רבי ישמעאל. דתנא דבי רבי ישמעאל, 'ואין מושיע לה', הא יש מושיע לה, בכל דבר שיכול להושיע.

טען איפוא הגר"י קלמס:

"נמצינו" למדים מדברי תוספות אלו שכל שלמדין דבר מדבר אחר, יש דין קדימה לדבר המלמד על הדבר הנלמד... וכיון שרודף להרוג נפש שניתן להצילו בנפשו ילפינן מרודף אחר נערה המאורסה שניתן להצילה בנפשה, אם כן הצלה מרודף של נערה המאורסה, שהוא המלמד, קודם להצלה מרודף של רציחה, שהוא הנלמד.

מעתיק השמועה, הגרצ"פ פראנק, מפלפל ברשימותיו שם דשמא ניתן לומר שאין דין הקדימה אמור אלא כשעיקר הדין של הדבר המלמד כתוב בתורה ואילו הדין הנלמד אינו כתוב בתורה, אולם בנדון דידן בו עצם האיסור הן של רציחה והן של נערה המאורסה כתובים להדיא בתורה, שמא אין דין קדימה באחד מהם. אך הוא דוחה זאת כיון שגם דין הנסכים, הן בתמיד של שחרית והן בתמיד של ערבית, כתובים להדיא, כפי

מצויה תמיהה על מסקנת השפת אמת, אותה הציב הגאון רבי יעקב קלמס, מי שהיה רבה של מוסקבה מלפנים ובסוף ימיו בארץ ישראל, ויסודה נעוץ בכלל גדול אותו קבעו בעלי התוספות ולפיו כל דבר המלמד את חבירו יש לו זכות קדימה על פני הדבר הנלמד ממנו.

שהרי כן אמרו (יומא לה): "תנו רבנן, 'ונסכו רביעית ההין', ילמד של שחרית משל ערבית. רבי אומר, ערבית משל שחרית". ופירש רש"י: "ונסכו רביעית ההין לכבש האחד - גבי תמידין כתיב, ולימד על האחד שטעון נסכים, ומיהו האחד הוא של ערבית, דהא מיניה סליק דכתיב לעיל מיניה ואת הכבש השני תעשה בין הערבים ועשירית האיפה סולת וגו' עולת תמיד העשויה וגו' ונסכו רביעית ההין. ילמד שחרית משל ערבית - מה זה טעון נסכים - אף זה טעון נסכים. רבי אומר של ערבית משל שחרית - דלכבש האחד אדשחרית קאי, שנאמר בו את הכבש אחד תעשה בבקר".

וכתבו התוספות:

"רבי אומר של ערבית משל שחרית - נ"ל דאיכא בינייהו ציבור שלא היו להם נסכים אלא לאחד מהן, למאן דאמר דגמר של ערבית משל שחרית - אם כן שחרית עיקר ויקריבום שחרית. ולמאן דאמר גמר שחרית מערבית - יקריבום ערבית".

ומהיות ודין הצלת הרודף אחר הנערה הוא המלמד את דין הצלת הרודף אחר הנפש, כפי שאמרו במסכת סנהדרין (עג):

"תנו רבנן, מניין לרודף אחר חבירו להרגו שניתן להצילו בנפשו, תלמוד לומר 'לא תעמוד על דם רעך'. והא להכי הוא דאתא, האי מיבעי ליה לכדתניא, מניין לרואה את חבירו שהוא טובע בנהר, או חיה גוררתו, או

לדבר הלמד, הרי שבאופן שיש סיבה מספקת להוציא מן הכלל, יהיה עלינו להקדים את הדבר הלמד.

כך למשל לגבי הנסכים: גם אם תמיד של ערבית הוא הנלמד מתמיד של שחרית, עדיין התמיד של ערבית הוא הזוכה בנסכים, כיון שהוא קודם בשעתו, ותיכף שמגיע זמנו - הוא שזוכה בנסכים, בבחינת 'אין מעבירים על המצוות' וכיוצא בזה. וסיבה זו מספקת בכדי להוציא מהכלל שדבר המלמד קודם לדבר הנלמד (ואכן לא יהא כל נפ"מ מהיכן נלמד דין הנסכים, כפי שכבר העיר הגאון רבי יעקב מאיר בידרמן בהגהותיו על אתר: "וכן פירש הרבינו חננאל דליכא נפקא מינה בינייהו לדינא אלא משמעות דורשין").

והוא הדין אף בנדון דידן, כי הגם שרודף אחר הנערה הוא הדבר המלמד את דין רודף אחר הנפש, אולם מהיות והצלת רודף אחר הנפש יש בה כדי למנוע אובדן שתי נפשות מישראל הרי שזו סיבה מספקת בכדי להוציא מהכלל שדבר המלמד קודם לדבר הנלמד ולכן חובה להקדים את הצלת רודף אחר הנפש קודם הצלת רודף אחר הנערה.

ובכך נמצאנו למדים כי שורש המחלוקת של השפת אמת עם הגר"י קלמס מצוי בשאלה: האם הכלל של דבר המלמד קודם לדבר הנלמד מצוי גם במקרים בהם יש סיבה מיוחדת להוציא מהכלל, שלדעת השפת אמת בכהאי גוונא לא יקדימו את הדבר המלמד, ולדעת הגר"י קלמס בכל זאת יקדימו את הדבר המלמד.

האופנים בהם החולקים מודים זה לזה

חידוש צדדי המחלוקת מביא אותנו אל חקירות נוספות אותם יש להוסיף כהמשך

שהאריך להוכיח שם, ומכל מקום סברו התוספות שיש דין קדימה בגלל שהפסוק של 'ונסכו רביעית ההין' אינו כתוב אלא באחד מהם. ונמצאת הוכחת הגר"י קלמס במקומה עומדת, כי גם אם שני האיסורים כתובים בתורה עדיין יש להקדים את מי שנתחדש בו דין ההצלה, ולכן מסכים הגר"פ פראנק לדעת הגר"י קלמס שיש להקדים את הצלת הנערה המאורסה.

השפת אמת לשיטתו

אם נאמר שלדחיה זו התכוין השפת אמת במה שכתב כי 'יש לדחות' את דבריו, הרי שבד בבד גם נוכל להבין ולהשכיל מפני מה סבר השפת אמת כי למרות שיש לדחות את דבריו עדיין האמת עמו. זאת מפני שהשפת אמת חולק על דברי התוספות הללו, כדבריו הברורים שם:

"דבריהם צע"ג לדינא, דלכאורה נראה דלכולי עלמא הקודם בשעתו - זוכה בהנסכים, וגם אם של בין הערבים נלמד מדשחרית, מכל מקום כיון דעכשיו היא זמנו של בין הערבים נראה דקודם".

עינינו הרואות שהשפת אמת אינו מסכים עם חידוש התוספות שאם תמיד של שחרית הוא המלמד לתמיד של ערבית יזכה של שחרית בנסכים. ומשכך שפיר יכול השפת אמת גם לומר שהצלת הרודף אחר הנפש קודם להצלת הרודף אחר הנערה.

וביתר שאת: ייתכן בהחלט, וכך גם מסתבר, שהשפת אמת מסכים עם עצם היסוד שקבעו התוספות ולפיו דבר המלמד קודם לדבר הנלמד. אלא שהשפת אמת נחלק על מסקנת התוספות, שכן לדעתו של השפת אמת גם אם אכן הכלל הוא שדבר המלמד קודם

לחקירתו הבסיסית של השפת אמת, כשפעמים נראה שהשפת אמת יודה לדברי הגר"י קלמס ופעמים נראה שהגר"י קלמס יודה לדברי השפת אמת.

תחילה לכל יש לחקור היכי ליהוי דינא ב'רואה אחד רודף אחר חבירו להרגו ואחד רודף אחר נערה המאורסה, והרואה יכול להציל רק אחד מהם, אלא שאת רודף אחד ניתן להציל רק בנפשו ואילו את הרודף האחר ניתן להציל גם באחד מאבריו (שבאופן זה אסור להרוג את הרודף).

והנה באופן שבו את הרודף אחר הנפש ניתן להצילו באחד מאבריו ואילו את הרודף אחר הנערה ניתן להצילו רק בנפשו, פשיטא שהכל יודו שחייבים להציל את הרודף אחר הנפש, הן לדעת השפת אמת מהיות ובאופן זה כלל לא יהיו נפשות אבודות, והן לדעת הגר"י קלמס כיון שהצלה באחד מאבריו אינה צריכה לילפוטא מנערה המאורסה.

אולם באופן הפוך, בו את הרודף אחר הנפש ניתן להציל בנפשו ואילו את הרודף אחר הנערה ניתן להציל אפילו באחד מאבריו, כך שבמבחן התוצאה יהיה כאן בכל מקרה נפש אבודה אחת: אם יציל את הרודף אחר הנערה בגופו - ימות הנרדף בידי הרודף אחריו להרגו, ואם יציל את הרודף אחר הנפש - ימות הרודף אחר הנפש, הרי שמסתבר שהשפת אמת יודה לשיטת הגר"י קלמס, שמהיות ובין כך ובין כך תמות נפש אחת מישראל, הרי שראוי להקדים את הצלת הרודף אחר הנערה על פני הצלת הרודף אחר הנפש, לפי שדבר המלמד קודם לדבר הנלמד.

והיינו דאמרן שאין סיבה לומר שהשפת אמת חולק עם עיקר הכלל שהניחו התוספות

שכל דבר המלמד קודם לדבר הנלמד, אלא שדעת השפת אמת היא שכל זה הוא רק אם אין סיבה להוציא מהכלל ולהקדים את הדבר הנלמד, אולם כשישנה סיבה מספקת להקדים את הדבר הנלמד - בוודאי שהוא יקדם לדבר המלמד. כך בתמיד של ערבית שזוכים בנסכים, וכך ברודף אחר הנפש שקודם לרודף אחר הנערה. אולם כשאין סיבה להעדיף את הדבר הנלמד, כמו בספק שהעלינו זה עתה, שבין כך ובין כך תהיה נפש אחת אבודה, הרי שאכן יקדימו את הצלת הרודף אחר הנערה קודם הרודף אחר הנפש, לפי שהוא דבר המלמד.

עוד יש לחקור היכי ליהוי דינא באופן בו את שני הרודפים יכולים להציל באחד מאיבריהם, ונמצא שאם יצילו את הרודף אחר הנערה - תהיה נפש אחת אבודה (של הנרדף ליהרג) ואם יצילו את הרודף אחר הנפש - לא תהיה שום נפש אבודה, שבוודאי לפי השפת אמת יש להקדים הצלת הרודף אחר הנפש. ופשיטא שאף הגר"י קלמס יודה לשפת אמת לכך, כיון שכאמור אין דין ההצלה באחד מאבריו נלמד מנערה המאורסה, אלא הוא סברא בעלמא, וברור שיש להקדים ולהציל נפש מאבדון.

ביחיד וברבים

ניתן לעלות מדרגה בחקירה זו ולבחון כיצד יהיה הדין באופן בו אחד מהרודפים מבקש לחטוא פעמיים כשהרודף השני אינו מבקש לחטוא כי אם פעם אחת. כך ייתכן שהרודף אחר הנפש מבקש להרוג שתי נפשות או יותר ואילו הרודף השני אינו רודף אלא אחר נערה אחת - האם בכהאי גוונא יודה הגר"י קלמס שיש להציל את הרודף אחר הנפשות. או שמא, כשם שלדעתו אין השיקול

של אבדן שתי נפשות גובר על קדימת דבר המלמד, כך גם הוא הדין באבדן שלוש נפשות ויותר.

ולאידך גיסא, כשאחד רודף אחר שתי נערות המאורסות והשני רודף אחר נפש אחת - האם בכהאי גוונא יודה השפת אמת שיש להציל את הרודף אחר הנערות, כיון שכל דבריו אינם אמורים אלא כשיש מעשה עבירה אחת לזה ולזה, ואילו כאן יש שתי מעשי עבירה לרודף אחר הנערות; ואף אם נאמר שקביעת השפת אמת במקומה עומדת כיון שעדיין הרצון למנוע אבדן שתי נפשות ומעשה עבירה אחת גובר על הרצון למנוע שתי מעשי עבירה ואבדן נפש אחת, הרי שיש לדון בגוונא שהוא רץ אחר שלוש נערות מאורסות, האם אליבא דהשפת אמת ההכרעה נקבעת רק לפי מספר הנפשות האבודות או גם לפי מעשה העבירות (ולכאורה, אילו לדברי השפת אמת כלל אין להכניס במערך השיקולים את מספר העבירות הרי שכלל לא היה עליו להזכיר פרט זה כי אם את מספר הנפשות האבודות). ושמא יש גם להתחשב בצורך להציל את הרבים מול היחיד.

כיוצא בזה ראוי לחקור כיצד יהיה הדין באחד הרואה רודפים רבים, וכגון אחד רודף אחר הנפש ושנים או יותר רודפים אחרי נערות המאורסות, ויכול הוא להציל או את הרודף אחר הנפש או את הרודפים אחרי הנערות המאורסות - האם בכהאי גוונא יודה השפת אמת, ותן לחכם ויחכם עוד.

השחתת ישובו של עולם

אפס כי כל דברינו עד כה יוצאים מתוך הנחת יסוד שאותם העבירות עליהם נצטוונו להציל את הרודף אחריהם, אין חילוק ביניהם

לגבי מידת חומרתם ואין אומרים שהצלה מעבירה אחת קודמת על הצלה מעבירה אחרת, לפי שחמורה היא יותר מחברתה. אמנם לגופו של ענין יש לדון האם ראוי להכניס אל מכלול השיקולים בשאלת מתן זכות הקדימה גם את נתון זה.

והנה בבואנו לדון האמנם יש עבירה החמורה מחברתה, הרי שמסוגייטנו גופא מוכח כי שפיכות דמים חמור יותר מגילוי עריות, שהרי אמרו: "אתיא בקל וחומר מנערה המאורסה, מה נערה המאורסה, שלא בא אלא לפוגמה, אמרה תורה ניתן להצילה בנפשו, רודף אחר חבירו להרגו, על אחת כמה וכמה".

ואכן כן מצאנו בדברי הרמב"ם (הלכות רוצח פ"א ה"ז): "ואין לך דבר שהקפידה תורה עליו כשפיכות דמים", וכן הוא אומר (ס"ד פ"ד ה"ט): "שאע"פ שיש עוונות חמורין משפיכות דמים, אין בהן השחתת ישובו של עולם כשפיכות דמים, אפילו ע"ז ואין צריך לומר עריות או חילול שבת אינן כשפיכות דמים".

והיטיב אשר דיבר בזה הגאון היעב"ץ בספרו 'בירת מגדל עד' (חולד טוב, פינה ח' - חנן בותן, אותיות קז-קח):

"דבר פשוט הוא שעבודת אלילים חמורה מהתורה כולה... אבל בשתי העבירות האחרות, וודאי שפיכות דמים חמורה מגילוי עריות, באופן זה עצמו שאם יעמיד האנס ביד הישראל האנוס שיבחר לו או לא להניחו לתקעו בערוה או למעך בו נפש, יבחר לו להכשילו בדבר שבערוה בעל כרחו ולא בשפיכות דמים. זה נראה פשוט, לפי שאי אפשר להחזיר נפש, ושפיכות דמים היא עבירה שאין לה כפרה כי אם בדם שופכו, מה שאין כן בעריות דאית ליה תקנתא בתשובה".

ומשכך היה ראוי לכאורה לומר שבכל ענין ובכל אופן ראוי להקדים ולמנוע עוון שפיכות דמים בטרם מצילים מעוונות אחרים, מצד עצם היות עבירה זו חמורה משאר עבירות. אמנם השפת אמת כשעלה ונסתפק שתק ולא הזכיר כלום מנקודת מבט זו של עבירה מסוימת החמורה יותר מעבירה אחרת.

והנראה לומר שהשפת אמת סבר שמהיות וחומרת שפיכות דמים היא כהגדרת הרמב"ם 'השחתת ישובו של עולם', הרי שבנדון דידן בו ההצלה משפיכות דמים אחת כרוכה בשפיכות דמים אחרת, כך שבין כך ובין כך יהיה כאן 'השחתת ישובו של עולם', אין מקום לומר שלחומרה זו יש מקום להעדיף את ההצלה של הרודף אחר הנפש.

ואדרבה, ייתכן לומר שדווקא מפני שהשיקול הוא למנוע 'השחתת ישובו של עולם' סבר השפת אמת שאין להציל את הרודף אחר הנפש כי אם את הרודף אחר הנערה! שכן יישובו של עולם הוא לצמצם את מספר הנפשות האבודות, ובאופן שיציל את הרודף אחר הנערה יתמעט מספר המתים ויצומצם השחתת ישוב העולם.

שיטת המהר"ל מפראג

וראה זה חדש אשר מצאתי מרגניתא טבא, כי בעוד שהמגיה המרכזי של חידושי השפת אמת, חתנו הגאון רבי יעקב מאיר בידרמן, בחר שלא להעיר כלום בגוף הספר על ספק זה של חתנו. אולם משניתנה לו הזדמנות נוספת, כשספק זה הועתק על ידי הגר"א פיעטרקובסקי אל ספרו 'פסקי תשובה' (ח"א, פיעטרקוב תל"ג, אות קיא), הרי שבהערותיו שנקבעו בסוף הספר הוא מתייחס לספק ומגלה שהמהר"ל מפראג כבר קדמו לשפת אמת בספק זה, וכך כתב:

"מהשפת אמת, דהרואה אחד רודף אחר חברו להרגו ואחד רודף אחר נערה המאורסה יציל הנרצח. המהר"ל בספר גבורות ה' (פסק כ) כתב דכזה פליגי ר"א ורבנן במדרש רבה, פרשת שמות, יעויין שם שכתב כי לדעת ר"א עיקר התשועה מן החטא של גילוי עריות שזה תשועה גמורה תשועת הנפש ולדעת רבנן תשועת עצמן הוא יותר תשועה להציל האדם עצמו שישאר בחיים, עכ"ל".

ואכן על דברי המדרש האמורים בהצלת בנות יתרו על ידי משה רבינו (שמות כה א ב): "ויצילן" לא נאמר אלא 'ויושיען'. רבי יוחנן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: דבר של גילוי עריות באו לעשות עמהן ועמד משה והושיען... ורבנן אמרי: מלמד שהשליכו אותן למים והוציאן משה", כותב המהר"ל בספרו 'גבורות ה' (פ"ט):

"לשון תשועה באה על תשועה גדולה יותר מן הצלה. לדעת ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי שרצו לעשות להם דבר של גילוי עריות, ומזה הושיעם, והוא תשועת הנפש שלא יבוא עליו חטא. ולדעת רבנן תשועת הגוף שהשליכו אותם הרועים למים והושיע אותם, כי זה נקרא תשועה להושיע אותם מן המיתה... לדעת ר' אליעזר עיקר התשועה מן החטא של גילוי עריות, שזה תשועה גמורה, תשועת הנפש. ולדעת רבנן תשועת עצמן הוא יותר תשועה, להציל האדם עצמו שישאר בחיים. ואפשר כי יש חלוק ביניהם בדין: לדעת ר' אליעזר, אם אחד רודף אחר הערוה ואחד רודף להרוג, ויוכל להציל אחד ולא שנים. לדעת ר' אליעזר, קודם להציל מן הרודף אחר הערוה. ולדעת רבנן, קודם להציל מן הרודף להרוג, ודבר זה מבואר".

קובע איפוא המהר"ל שזכות הקדימה להצלה שנויה במחלוקת תנאים: לרבי אליעזר

הנה כי כן כתב הגרי"ז מבריסק בחידושו (פ"א מהל' רואת הי"ג):

"ושני דינים נאמרו ברודף, חדא, עיקר דין ההצלה של נרדף, שניתן להצילו בנפשו של רודף. ושנית, דהרודף עצמו אין לו דמים עליו לגבי כל הדינים... ונמצא דבאמת שני דינים הם, חדא, הדין של אין לו דמים שהוא חלות דין בגופו של הרודף ובא במחתרת, שנחשב כגברא קטילא ופקע מיניה חיוב רציחה... ועוד נכלל בהקרא דאין לו דמים דין של רשות שניתן להורגן משום הצלת הנרדף."

ולזה כיוון הגר"ע בספרו שו"ת 'אחיעזר' (ח"א, אה"ט סי' יח):

"דלהכי גם בעת הפגם והרציחה הוי רודף, דהותר דמו מצד העונש של רדיפתו שנתחייב מיתה... ומיתתו ביד כל אדם, רק אחרי שהרג ואחרי שפגם פסק מאתו דין מיתה ביד כל אדם, אבל בעת הפגם והרציחה יש עליו עונש מיתה, אף על פי שאי אפשר להציל את הנרדף. ולפי זה יש ברודף שני דינים להציל את הנרדף בדמו של רודף גם בקטן ובעובר דלאו מטעם עונש, וגם כבר עונש מחוייב מיתה גם מצד הדין כל זמן שלא כלה רדיפתו לגמרי, אף על פי שאי אפשר להציל את הנרדף."

וכן הסכים בספר 'אמרי משה' (סי' לאות י, בהגהה):

"דהנה יש לחקור בהא דמותר להרוג את הרודף אם הוא מפני שיש עליו דין מחוייב מיתה, וכמו בכל רוצח שהוא מחוייב מיתה אחר העבירה, כן ברודף לרצוח נפש מיקרי מחוייב מיתה על רדיפתו ומותר להורגו קודם המעשה. או שהוא רק משום הצלת הנרדף... ומוכח דיש ברודף שני דינים בהא דמותר להורגו: האחד, מפני הצלת הנרדף. והשני, דחל עליו דין חיוב מיתה."

הסובר שעיקר הישועה היא ישועת הנפש והצלה מהחטא, הרי שיש להקדים להציל את הרודף אחר הערוה. ואילו לרבנן הסוברים שעיקר הישועה היא ישועת הגוף והצלה ממוות לחיים, הרי שיש להקדים להציל את הרודף אחר הנפש.

ויש להוסיף ולהטעים שהיות וההלכה היא כדברי רבנן נמצא שבפועל מסקנת המהר"ל היא כהשפת אמת, שחובה להקדים את הצלת הרודף אחר הנפש. אמנם ראוי להבחין שנקודת מבטו של המהר"ל שונה מעט ממה שהעלינו לעיל בדברי השפת אמת, שהלא מדברי השפת אמת נראה שדבריו הושתתו על עצם חומרת העבירה שהיא 'השחתת ישובו של עולם', כך שהשיקול אמור להיות צמצום מספר נפשות האבודות, עד כדי כך שכפי הנראה יודה השפת אמת שיש להקדים הצלת הרודף אחר הנערה באופן בו יהיה פחות נפשות אבודות; הרי שלדברי המהר"ל הצורך להציל את האדם מאובדן חייו גובר על הצורך להציל אותו מהחטא, ולכן מסתבר שבכל אופן חייבים להקדים את הצלת הרודף אחר הנפש.

שני דינים נאמרו ברודף

גם זאת יש להבחין שהמהר"ל לא הניח את הדגש על הצד של הרודף כי אם על הצד של הנרדף, כך שהעדיפות היא אינה להציל את מי שרודף לחטא חמור יותר, אלא העדיפות היא להציל את הנרדף ממה שהוא יותר משמעותי עבורו, שהוא ישועת הגוף הקודמת לישועת הנפש.

ויש להסמיק לזה את מה שדנו רבותינו האחרונים בגדר הריגת הרודף, אם הוא משום הצלת הנרדף גרידא או שיש בו גם דין עונש על חטא הרדיפה. והסכמתם שזה וזה גורם ותרתי איתנהו ביה.

הצלת הרודף אחר הנערה על פני הצלת הרודף אחר הנפש, לפי שדבר המלמד קודם לדבר הנלמד (וכיוצא בזה באופן בו אחד רודף אחר שתיים או שלוש נערות המאורסות והשני רודף אחר הנפש, שאף בזה העלינו לדון שמא השפת אמת יודה). ולכאורה, אם השפת אמת היה מתחשב רק במניעת מותם של חפים מפשע, הרי בכל האופנים היה ראוי להקדים את הצלת הרודף אחר הנפש.

מחלוקת הגר"ח מבריסק והחזון איש

והנה מקום אתי להציע אופן נוסף ביישוב קושית הגר"י קלמס על השפת אמת ולומר כי הם נחלקו בהגדרת דין רודף במחלוקת בה נחלקו הגר"ח מבריסק והחזון איש.

כי הנה כך כתב הגר"ח מבריסק בחידושו (פ"א מסלכות ר"ח ס"ט):

"דהנה יסוד דין הריגת הרודף הלא הוא מדין הצלת הנרדף. ועיקרו הוא, שנפש הרודף נדחה מפני פיקוח נפשו של הנרדף... אלא דהלא בכל מקום אין דוחין נפש מפני נפש, והכא ברודף הוי גזירת הכתוב דנפשו נדחה...

אלא דאכתי יש להסתפק, אם כל הגזירת הכתוב דרודף הוא רק בעצמו של הרודף שידחה בפני פקוח נפשו של הנרדף, אבל עיקר ההצלה של הנרדף היא משום דין פיקוח נפש של כל התורה כולה, או דנימא דגם עיקר ההצלה של הנרדף היא מהך גזירת הכתוב של רודף, והוא דין הצלה בפני עצמו של נרדף, מלבד דין פיקוח נפש של כל התורה, וצ"ע. ונראה דכן הוא כאופן השני שכתבנו, דהרי בסוגיא שם מבואר... דיש דין זה גם בבני נח,

אמנם, לכאורה, בין אם נאמר שההצלה היא מחמת הרודף ובין אם נאמר שההצלה היא מחמת הנרדף, ובוודאי אם נאמר כהסכמת האחרונים שהא אית בהו, הרי שסברת המהר"ל במקומה עומדת, שלרבנן שישועת הגוף קודמת לישועת הנפש, בוודאי שבכל ענין חובה להקדים את הצלת הרודף אחר הנפש.

בחדא מחתא מחתינהו?

פרט נוסף בו ראוי להתבונן בדברי השפת אמת הוא המשקל השווה אותו הוא נותן לנפשות האבודות בכל אחד מהמקרים, בעוד שלכאורה לא ראי מותו של אדם חף מפשע כראי מותו של אדם המתחייב בנפשו מחמת רדיפתו והוא כ'גברא קטילא'.

ואם כי לאופן הספציפי בו דן השפת אמת אכן נאמנו דברי השפת אמת גם לפי הסברא הנוכחית, שאכן יש להקדים ולהציל רודף אחר הנפש קודם רודף אחר הנפש הרי הוא שבהצלתו את הרודף אחר הנפש הרי הוא מציל ממיתה אדם חף מפשע, ואילו בהצלתו את רודף אחר הנערה הוא גורם בעקיפין למותו של אדם חף מפשע. אולם הרצאת דבריו של השפת אמת צריכה ביאור: מה לו להכניס בכלל הדיון את אבדן נפשות הרודפים, כשהסברא היא שהשיקול צריך להיות רק מניעת מותם של אנשים חפים מפשע.

מה גם שיש לכך השלכה ישירה לאופן אותו הבאנו לעיל, בו את הרודף אחר הנפש ניתן להציל בנפשו ואילו את הרודף אחר הנערה ניתן להציל אפילו באחד מאבריו, והבאנו כי מסתבר שהשפת אמת יודה לשיטת הגר"י קלמס, שמהיות ובין כך ובין כך תמות נפש אחת מישראל, הרי שראוי להקדים את

שדין זה שאפשר להציל את הרודף בנפשו הוא חידוש מיוחד שחידשה תורה בדין רודף, ומשכך ראוי שסדר הקדימה יהיה לפי החידוש, ומהיות והחידוש נאמר בנערה ומשם הוא שנלמד לרוצח, לכן גם הרודף אחר הנערה יש להקדים ולהצילו קודם הרודף אחר הנפש.

אולם השפת אמת שסבר שיש להקדים את הצלת הרודף אחר הנפש הוא מפני שסבר כהחזון איש, שעיקר דין הצלת הרודף הוא דין פיקוח נפש שבכל התורה כולה, ואין החידוש בדין רודף אלא שאין אומרים שאין דוחין נפש מפני נפש, ונמצא שבעיקר דין פיקוח נפש בוודאי שדין פיקוח נפש אמור להדיא בתורה, ואין כל טעם שהצלת נערה המאורסה יקדם להצלת הנפש ממש.

דין מיוחד בנסכים

עוד רגע אדבר, כי הנה הגר"י קלמס השתית דבריו על דברי התוספות שדבר המלמד קודם לדבר הנלמד, ומלבד מה שהוא ענין שיש להאריך בו טובא בהגדרותיו המדוייקים, ועיין 'טל תורה' להגר"מ אריק ביומא שם, והאם אכן הכלל אמור בכל סוגי הילפותות; הרי שבעצם דברי התוספות יש להסתפק האם כוונתו שיש להקדים את הדבר המלמד או את הדבר המפורש בתורה. אולם עתה באתי על פירוש נכון שראיתי בספר 'שיח יצחק' על אתר, שאף הוא העיר כהערת הגר"צ פראנק שלכאורה נסכי שני התמידין מפורשים בתורה, עיין שם, ומשכך ביאר שהכוונה כאן היא שרצון התורה היה 'לעשות עיקר באחד מהם'. כך שזהו ענין המיוחד דווקא לגבי הנסכים, ואין ללמוד ממנו לדוכתא אחריתי.

דפרשה זו הלא נאמרה לנח... והרי לא מצינו דין פיקוח נפש בבן נח, אלא ודאי דהוי גזירת הכתוב בפני עצמו להציל הנרדף בנפשו של רודף, ואין זה שייך לפיקוח נפש דכל התורה כולה, ושייך זה גם בבן נח, דהוא בכלל דינין".

היינו: אילולי חידוש הדין של רודף הרי שלא היינו מותרים להרוג את הרודף, דמאי חזית דדמו של הנרדף עדיף מדמו של הרודף, אולם משחידשה תורה כי יש להרוג את הרודף הרי שיש להסתפק מהו גדר החידוש: האם זהו דין פיקוח נפש של הנרדף, שהתורה חידשה שדמו של הנרדף חשוב יותר מדמו של הרודף, ולכן מצד דין פיקוח נפש, שהוא דין בכל התורה כולה, הותר להרוג את הרודף. או שמא אין זה דין פיקוח נפש שבכל התורה אלא הוא חידוש מיוחד שחידשה תורה שיש להרוג את הרודף. ויש להוכיח כי אכן הוא חידוש מיוחד בדין רודף ולא דין של פיקוח נפש שבכל התורה, שהרי דין רודף אמור אף בבני נח ואילו אצל בני נח כלל לא מצאנו דין של פיקוח נפש.

אולם החזון איש בגליונותיו על אתר אינו מסכים עם דברי הגר"ח, ולשיטתו בוודאי שדין רודף הוא מדין פיקוח נפש. ראייה לדבר "דהא עיקר פיקוח נפש יליף (וימא פה). מרודף". ואף ההוכחה מדין רודף בבני נח יש לשדות בה נרגא "דהא מותר לו לעבוד עבודה זרה משום פיקוח נפש".

ומדאיתין להכי איכא למימר כי הגר"י קלמס שסבר כי יש להקדים ולהציל את הרודף אחר הנערה, לפי שדבר המלמד קודם לדבר הנלמד, הוא לפי שסבר כהגר"ח מבריסק

